

VARGA ATTILA

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG JOGI ÉRTELMEZÉSÉNEK KÉRDÉSEI

■ A jogi értelemben vett „emberré válás” folyamata igazában a 20. század második felében, az alapvető emberi jogok rendszerének kialakulásával, általános elterjedésével, egyetemessé válásával teljesedett ki, anélkül azonban, hogy befejeződött vagy lezárult volna. Az emberi jogok – „alapjogok” – nemzetközi és alkotmányjogi térhódítása szorosan összefügg az embereszmény módosulásával, az emberre jellemző egység és különbözőség, mint egyidejűleg létező és fenntartandó dichotóm alapérték elfogadásával. Napjaink humanizmusa absztrakt jogi-morális kísérletnek tekinthető az ember egységének megalapozására, tekintet nélkül a biológiai-természeti tényezőkre, függetlenül az emberi természettől. E paradigmát azonban össze kell kapcsolni a különbözőség koncepciójával, vagyis egyszerre kell értelmezni az emberi egységet és az emberek közötti különbözőséget.¹ Márpedig éppen az emberi méltóság az a filozófiai, morális és bizonyos mértékben jogi kategória, melyben az egység és a különbözőség összefonódik. Az emberi faj biológiailag is alátámasztható egysége a természettel való viszonyában és az ezen belüli különbözőség, az emberek egymás közötti (biológiailag is alátámasztható) egysége és az egyének, csoportok, kultúrák közötti különbözőség.²

Ha az egyenlőség és a szabadság jogi, normatív szabályozása, valamint jogelméleti és jogalkalmazási értelmezése terén nagy fejlődés tapasztalható az elmúlt több mint fél évszázadban, az emberi méltóság jogi megalapozása, helyének meghatározása, jogelméleti tisztázása néhány jogrendszerrel eltekintve (ilyen mindenekelőtt a német és ennek mintájára a magyar) nem történt meg.

Ez részben azzal magyarázható, hogy a fogalom jogi értelmezése, tartalmának meg-

határozása nehézségekkel jár, ami nem jelenti azt, hogy ne lenne szükséges. Az emberi méltóság fogalma nélkül értelmezhetetlenek például az élet kezdetével és végével összefüggő alapjogi kérdések, az egyéni önrendelkezés és autonómia, a személyiség fejlődését biztosító jogok, de még a hatalomgyakorlásnak és hatalomkorlátozásnak a politikai rendszer jellegét érintő alapkérdései is. Következésképpen mindezek elméleti vizsgálata, kutatása, esetleges szabályozása és értelmezése nagyrészt a tudomány feladata és felelőssége, de egyúttal a törvényhozóé és a jogalkalmazóé is.

1. Az emberi méltóság és a jog

■ Bármely jogrendszer és az ezt megalapozó alkotmányos rend elsősorban az emberi méltóságot, a szabadságot és egyenlőséget kell hogy szolgálja. Ezért érvényesül a 20. század második felének európai alkotmányjaiban az a természetjogi szemlélet, mely szerint az alapvető emberi jogok nem az állam adományai, hanem emberi minőségünkhöz, ember mivoltunkhoz köthető elidegeníthetetlen jogok, amelyeket az államnak biztosítania kell.

„Az emberi méltóság homályos, de súlyos gondolata” (Ronald Dworkin) az alapjogok morális (és talán jogi) kiindulópontjának, forrásának tekinthető. Az emberi jogok mai felfogásában az emberi méltóság hol úgy jelenik meg mint az emberi jogok eszmei kiindulópontja, hol pedig úgy mint az emberjogi védelem végső célja.

Ugyanakkor – noha egyértelmű hivatkozási alap elsősorban a konkrét emberi jogok akár nemzetközi jogi, akár alkotmányos beikkelyezéséhez – a jog számára az emberi méltóság meglehetősen nehezen megközelíthető, tartalmilag bizonytalan, homályos

fogalom. A jog ugyanis, természeténél fogva, az embert rendszerint valamilyen konkrét minőségben vagy élethelyzetben látja, így szabályozza az emberi viszonyokat. Az emberi méltóság viszont épp általánossága és elvontsága miatt nehezen értelmezhető a jog számára, azért, mert az emberi lét egészét érinti, és annak egyben lényegét fejezi ki.

Az emberi méltóság legnyilvánvalóbban az élethez való alapjoghoz kapcsolódik, mintegy oszthatatlan egységet alkot vele. Ugyanakkor az emberi méltóság szorosan összefügg – különösen esetleges megsértése esetén – az emberi személyiséggel, ennek jogi védelmével, a személyiség szabad fejlődését biztosító személyiségi jogok egész sorával. Ezekkel kapcsolatosan azt lehet mondani, hogy a méltóság valamilyen „morálisan releváns tulajdonságánál fogva illeti meg az embert”.³ A méltóság azonban nem azonos ezzel a tulajdonsággal, amelyből az embernek meghatározott érdekei származnak. „A jognak tehát nem elég a méltóság alapjául szolgáló tulajdonságokat védenie, hanem védenie kell az e tulajdonságokból fakadó érdekeket is.”⁴

Míndez magyarázza, miért van az, hogy a jog – az alkotmányos szabályozást is beleértve – nem vagy csak nehezen tudja az emberi méltóságot koherens és jogilag releváns módon meghatározni vagy önálló normatív tartalmú alapjogként megjeleníteni. Az alkotmányos szövegben leginkább mint egy alapértékre való hivatkozás jelenik meg. A jogalkalmazásra, különösen az alkotmánybíróságok jogértelmezésére vár a feladat, hogy az emberi méltóság jogi tartalmát normakontroll során, konkrét jogesetek, jogviták megoldása alkalmával kibontsa, meghatározza, az emberi méltóságra hivatkozva megalapozzon akár nem nevesített jogosultságokat is.

Általánosságánál, alapvető, „közös nevező” jellegénél fogva az emberi méltóság viszonyítási pont, amolyan szabályozási cél-érték, s ezzel együtt némileg túl is mutat a jogon.

Mit jelent az, hogy az emberi méltóság alapvetően az emberi élethez és az emberi személyiséghez, a személyiség szabad fejlődéséhez köthető?

Ami az élethez való jogot mint elsődleges alapjogot illeti, annak normatív tartalma nagy vonalakban általánosan elfogadott. E vonatkozásban leginkább a jogegyenlőség – pontosabban az emberi életek közötti egyenlőség – elve érvényesül. Ám még ez esetben is felmerülnek az élet kezdetével és végével kapcsolatosan – és éppen az emberi méltósággal összefüggésben – bizonyos jogi, jogelméleti viták. Gondoljunk csak a magzatvédelemre, a magzat jogalanyiségának a kérdésére, az euthanáziára, a kegyeleti jogokra. Ugyanakkor a méltóságot az emberek közötti erkölcsi viszonyok, erkölcsi értékek alapjának is tekinthetjük. Ilyen értelemben – a jogegyenlőséget, pontosabban az egyenlő méltóság elvét az előzőtől eltérő módon hangsúlyozva – írja Kis János: „Valakinek a méltóságán azt értjük, hogy nincsen alap kirekeszteni az illetőt az emberek morális közösségéből, egyenlő méltóságon azt, hogy nincsen alap rangkülönbségeket tenni a morális közösség tagjai között.”⁵ Ebben a gondolatban már megjelenik a diszkrimináció mint az emberi méltóság megsértésének lehetséges eszköze, amely ellen a jog szabályozó és büntető erejével kell fellépni.

A személyiségi jogok szintén a lehető legszorosabban az emberi méltósághoz kötődnek, abból származtathatók, illetve oda vezethetők vissza. Éppen a konkrét személyiségi jogok tartalma okozhat viszont a jog számára értelmezési nehézséget, hiszen ahogyan Sólyom László találóan fogalmazott: a jog nem képes pontosan megmondani, mi is az a személyiség, melyet védelemben részesít, hanem csupán *modus vivendi* ajánlhat, de a személyiség nincs (nem lehet) bezárva a jogba.⁶

Az emberi méltóságból eredeztetett konkrét személyiségi jogok az egyéni önrendelkezés, az egyéni autonómia és szabadság elve révén érvényesülhetnek.

Jelen tanulmányban a nemzetközi jogi és alkotmányos szabályozásokon túl az emberi méltóság fogalmát, az ennek tartalmát meghatározó jegyeket, továbbá a szabadsággal, az egyéni önrendelkezéssel, valamint a jogegyenlőséggel kapcsolatos alkotmány- és jogelméleti összefüggéseket, ezek alkotmá-

nyos kereteit, alkotmánybíróági értelmezéseit fogom bemutatni és vizsgálni.

2. Az emberi méltóság fogalma a nemzetközi jogban

■ Még mielőtt – a második világháborút követően – a nemzeti alkotmányokban megjelent volna, a méltóság fogalmát először a nemzetközi jogi dokumentumokban fedezhetjük fel, többnyire indoklásként, hivatkozási alapként, de olyan normatív szövegösszefüggésben, amely tartalmát kevéssé vagy nem is határozza meg, konkrét jogosítványt vagy kötelezettséget nem hordoz, nem jelöl ki.

Íme, néhány példa:

Az ENSZ Alapokmányának bevezetője kimondja: „Újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett [...]”.⁷

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának bevezetője „az emberiség családja minden egyes tagja méltóságát”-nak elismerésével kezdődik. Az 1. cikk pedig előírja, hogy „Minden emberi lény szabadon születik, és egyenlő méltósága és joga van”.⁸

A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya már valamivel bővebben fogalmaz. Preambuluma a szabadság, az igazságosság és a béke alapjának tekinti „az emberi közösség valamennyi tagja veleszületett méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerését”.⁹ Kimondja továbbá, hogy az emberi jogok „az emberi lény veleszületett méltóságából erednek”.¹⁰ A 10. cikk előírja, hogy a „szabadságuktól megfosztott személyekkel emberségesen és az emberi személyiség veleszületett méltóságának tiszteletben tartásával kell bánni”.¹¹

E dokumentum második, a halálbüntetés eltörléséről szóló fakultatív Jegyzőkönyve így kezdődik: „A jelen Jegyzőkönyvben részes államok, abban a hitben, hogy a halálbüntetés eltörlése hozzájárul az emberi méltóság erősítéséhez és az emberi jogok fokozatos fejlődéséhez [...]”.¹²

Indoklásában a nőkkal szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés min-

den formájának kiküszöböléséről szóló Egyezmény kinyilvánítja, hogy „minden ember szabadnak, valamint a méltóság és a jogok szempontjából egyenlőnek született”.¹³

Hasonlóan szól a gyermekek jogairól szóló Egyezmény preambuluma is: „Az Egyesült Nemzetek népei ismételtelen kinyilvánították az alapvető emberi jogokba, az emberi személyiség méltóságába és értékebe vetett hitüket, és elhatározták, hogy előmozdítják a társadalmi haladást, és hogy nagyobb szabadságban, jobb életfeltételeket teremtsenek.”¹⁴

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye bevezetőjében utal a fentebb említett nemzetközi jogi dokumentumokra, de rendelkező részében az egyes cikkekben nem említi az emberi méltósághoz való jogot.

Végül megemlítem: az Európai Unió Alapvető Jogok Chartájának bevezetője kimondja, hogy az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és szolidaritás oszthatatlan, egyetemes értékein alapul. A Charta első fejezetének címe „A méltóság”, első cikke pedig így szól: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben tartani és védelmezni kell.”¹⁵

E nemzetközi jogi megfogalmazások inkább deklaratív jellegűek, ami értéküket és jelentőségüket természetesen nem csökkenti, de az is kétségtelen, hogy ekként nincs közvetlen, erős normatív konzisztenciájuk. Ugyanakkor felfedezhető bennük néhány, az emberi méltóság fogalmával kapcsolatos alapvető jellemző, ezeknek pedig nagy jelentőségük van az alapjogi rendszer egészére, az alapjogok alkalmazására és bírói értelmezésére nézve.

A következőket olvashatjuk ki belőlük: az emberi jogok forrása az emberi méltóság; az emberi méltóság az ember veleszületett sajátja; hasonlóan fontos az emberi méltóság egyenlőségének elve; a méltóság olyan érték, melyet biztosítani, védeni kell, és amelyre további jogok alapozhatók; kötődik a személyiséghez és a szabadsághoz.

Az emberi jogoknak az emberi méltóságra alapozott rendszere az államtól esetenként a beavatkozástól való tartózkodást, más esetben konkrét kötelezettséget ír elő,

például olyan gazdasági-szociális jogok tiszteletben tartását, melyek elengedhetetlenek a méltóság, valamint a személyiség szabad kibontakozása és fejlődése tekintetében.

3. Az emberi méltóság az alkotmányos szabályozásokban¹⁶

■ Az alkotmányok olykor követik az emberi méltóság fogalmával kapcsolatos fentebbi, meglehetősen általános jellegű kitételeket, máskor viszont pontosabban fogalmaznak. Emellett bizonyos államok alkotmánybíróságának gyakorlata jelentős elvi, tisztázó jellegű, összefüggéseket feltáró, tudományos igényű és jogfilozófiai értékű értelmezések forrása.

Különösen konzisztens volt, témánk szempontjából valóságos doktrínát fejlesztett ki a német alkotmánybíróság gyakorlata. Ezt elősegítette maga a német alaptörvény (1949), melynek 1. cikke kimondja: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Tisztelete és védelmezése kötelező minden állami hatalom számára.”

Hasonlóan rendelkezik az 1978-as spanyol alkotmány is, amelyben ez áll: „A politikai rendszer és a társadalmi béke alapja mindenekelőtt az egyén méltósága, sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogai.”

Igaz ugyan, hogy a portugál alkotmányban (1976) az alapelveknek szentelt fejezetben esik szó a méltóságról („Minden állampolgár egyforma társadalmi méltósággal rendelkezik és egyenlő a törvény előtt”), mégis ez a legkonkrétabb megfogalmazás abban a tekintetben, hogy az emberi méltóság alkotmányos védelme egyben az egyenjogúság, valamint a törvény előtti egyenlőség érvényesítésének elve is.

Az Alapvető Jogok és Szabadságok Csehországban elfogadott Chartája (1992) alapelveként rögzíti, hogy jogaik és méltóságuk tekintetében az emberek szabadok és egyenlők. Az 1997-es lengyel alkotmány (30. cikk) az emberi méltóságot nevezi meg minden emberi és állampolgári szabadság és jogok forrásaként. Végül a közelmúltig hatályban lévő magyar alkotmány 54. cikke kimondta, hogy „minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz,

amelyektől senkit sem lehet önkényesen megfosztani”.

E példákban is látható, hogy az emberi méltóság egvetemes eszme; elvi, morális és jogi alapja egyrészt az egyenlőség és a szabadság alkotmányos jogelveinek, továbbá oszthatatlan és elidegeníthetetlen egységet alkot mindenekelőtt az élethez való, abszolút jellegű emberi joggal, és szoros összefüggésben áll a személyiségi jogokkal, az egyéni autonómiát megalapozó önrendelkezési jogokkal. Mindez azt is jelenti – ez néhány alkotmánybíróság gyakorlatából, elvi vitáiból ki is derül –, hogy meglévő, konkrét alapjogokat az emberi méltóságra lehet visszavezetni, más esetekben viszont az alkotmányjogban nem nevesített emberi jogokat éppen belőle mint egyfajta sajátos „anyajogból” lehet levезetni és megalapozni.

Összegzésként elmondható, hogy a nemzetközi jogi dokumentumok a méltóságot az ember, az emberi személyiség veleszületett minőségeként, sajátosságaként fogalmazzák meg, mely a konkrét emberi jogok, leginkább pedig az élethez való jog alapja.

Az emberi méltósághoz való jogról a nemzeti alkotmányok sem elsősorban úgy beszélnek (ha egyáltalán beszélnek), mint amely konkrét tartalommal meghatározott értéket vagy érdeket véd, hanem mint olyan általános alapelvről, mely a társadalmi, politikai, jogi alapértékek szempontjából meghatározza az adott alkotmányos rendszert.

Kétségtelenül fontos azonban, hogy a legtöbb alkotmány kimondja: az állam, a politikai rendszer az emberi méltóságot alapértéknek tekinti, védi vagy biztosítja.

4. A román alkotmány általános alapjogi értéktartalma

■ Tekintettel arra, hogy írásunk témája az emberi méltóság, csupán az 1. cikkely (3.) bekezdését idézem: „Románia demokratikus és szociális jogállam, amelyben a román nép demokratikus hagyományainak és az 1989. decemberi Forradalom eszményeinek szellemében az emberi méltóság, az állampolgárok jogai és szabadságai, az emberi személyiség szabad fejlődése, az igazságos-

ság és a politikai pluralizmus a legfőbb értékeket képviselik és garantálják.”

Mint látható, az alaptörvény az emberi méltóságot az első helyen említi, az állam által kötelezően biztosítandó legfőbb értéknek tekinti.

Ez elsősorban egyértelmű morális érték-választást jelent, de figyelembe véve, hogy politikai-jogi szövegről van szó, konkrét politikai és normatív tartalma csak a bírói – elsősorban alkotmánybírói – joggyakorlat és jogértelmezés során fedezhető fel.

Noha kétségtelenül fontos, ez az alkotmányos megállapítás nem jelenti egyben az emberi méltóság mint fogalom tartalmának meghatározását, még kevésbé az emberi méltósághoz való jog alapjogként való alkotmányos tételezését.

Következésképpen nem nyújt értelmezési támpontot az emberi méltóság és az emberi jogok összefüggésére nézve, miközben ezt természetesen nem is zárja ki. Az emberi méltósághoz való jog mint önálló alapjog vagy akár mint „anyajog” kifejezett formában nem jelenik meg az Alkotmányban. Mindössze egy utalás van az emberi méltóságra az emberi jogok katalógusában (30/6. cikkely), egy konkrét, személyiséget védő alapjog kapcsán: „A szólásszabadság nem sértheti a személy méltóságát, becsületét, magánéletét és jogát saját arculatának hű tükrözéséhez.”¹⁷

Alapértékként, hivatkozási alapként való megjelenítése az Alkotmányban azt fejezi ki, hogy az alkotmányozó olyan evidenciaként kezeli az emberi méltóságot, amiről nem kell részletesebben szólnia (egyébként meg nem is tudna). Ha az alkotmányozó „mulasztása” bizonyos mértékben érthető, és magyarázat is van rá, hiszen az alapvető nemzetközi emberjogi dokumentumok is meglehetősen szűkszavúak e vonatkozásban, a román alkotmánybíróság „hallgatása” vagy éppen közömbössége e kérdések értelmezése, tisztázása irányában már nehezebb fogadható el.

Ez pedig akkor is igaz, ha nyilvánvaló, hogy a helyes és alapos, alkotmánybírósági jogértelmezést mindenképpen megnehezíti, hogy a továbbiakban az Alkotmány, különösen az „Alapvető jogok és szabadságok” feje-

zetében, elvi szinten nem teremti meg a jogi alapvetést az emberi méltóság fogalma, valamint a normatív kapcsolatot az emberi méltósághoz való jog és a többi, elsősorban az élethez való jog és a személyiségi jogok között. Természetesen ez az összefüggés akkor is fennáll, ha erről tételesen az alaptörvény nem mond semmit, de így a konkrét jogok tartalma is sokkal bizonytalanabb marad, lényegében minden értelmezés az alkotmánybíróra hárul, amely mindmáig adósunk e tekintetben.

Az alapjogok katalógusában az értelmezés megállapíthatja az értékek és a jogok hierarchikus rendjét is. Az első helyen az élethez való jog áll, ez abszolút és korlátozhatatlan, az állam számára is érinthetetlen. Ez jut kifejezésre a 22. cikkely (3.) bekezdésében, mely szerint „A halálbüntetés tilos”. E kitétel megerősíti az emberi méltóság és az élethez való jog oszthatatlan egységét, ami úgy értendő, hogy az élethez való jog elvétele megszünteti egyrészt az emberi méltóságot a maga egészében, de az összes többi alapjogot is.

Az alapjogok hierarchiájában – még mindig kimondatlanul (legalábbis normatívan), de tagadhatatlanul szoros összefüggésben az emberi méltósággal – következnek a személyi szabadsághoz kapcsolódó, a személyiség szabad fejlődését biztosító jogok (a mozgás, az intimitás, a családi és a magánélet szabadsága, a levéltitok, a lelkiismereti és a szólásszabadság, az információhoz való jog).

Az értékek és jogok e hierarchikus rendjét az úgynevezett „célértékek” zárják. Ebbe a körbe olyan alapjogok tartoznak, mint a tanulásához való jog, a kultúrához való hozzáférés, az egészséges környezethez való jog, a gazdasági szabadság, a munkához való jog stb. A „célérték” fogalma jobban érthető, ha tudjuk, hogy ebbe a kategóriába tartoznak az Alkotmány mindazon rendelkezései, melyek Romániát mint demokratikus és szociális jogállamot tételezik.

Ha elfogadjuk, hogy vannak célértékek, akkor eszközértékeknek is lenniük kell. Ez utóbbiak nem annyira az alaptörvény szintjén, mint inkább az őket gyakorlatba ültető alacsonyabb szintű jogszabályokban, törvényekben jelennek meg. Olyan végrehajtó

normákról van szó, melyek az alkotmányos rendelkezések mentén, ugyancsak bizonyos értékválasztás alapján, de ezúttal az eszközök szintjén határozzák meg a szem előtt tartott célokat.

Alkotmányunk értéktartalmának, értékrendjének felfogása leginkább a német alkotmány koncepciójával mutat rokonságot, miután középpontjában az emberi méltóság és a személyiség szabad kibontakoztatásához való jog áll. Ebből következően az állam – és ezen belül a törvényhozás – elsődleges kötelezettsége, hogy tiszteletben tartsa az emberi méltóságot. Az Alkotmány értékrendje nemcsak az egyén és az állam viszonyát határozza meg, hanem kihat ez egyének egymás közötti viszonyainak jogi megítélésére is.

Még egy fogalomhasználat szorulhat magyarázatra, nevezetesen az alapvető emberi jogok és szabadságok fogalma. E fogalmak nem érték-különbséget fejeznek ki, eltérésük inkább a joggal és annak érvényesítésével összefüggő állami kötelezettség jellegére vonatkozik. A jogok esetében az államnak általában pozitív, tevőleges kötelezettsége van érvényesítésük érdekében, ezzel szemben a szabadságok esetében az állam kötelezettségei negatív jellegűek, amennyiben valamely (bármely) beavatkozástól tartózkodnia kell.

Mintegy összegzésként tehát elmondhatjuk, hogy az alkotmányos rendelkezések és értékek normatív eszmék: mibenlétük és egymáshoz való viszonyuk értelmezés tárgya. Az alkotmányszöveg nem határozza meg a normák kapcsolatát. Az értelmezésen múlik, hogy az értelmezett szöveg koherens egészként jeleníthető meg, vagy el kell fogadnunk a belső összefüggések hiányát.¹⁸

Az emberi méltóság, az alapvető emberi jogok és ezen belül különösen az élethez való jog és a személyiségi jogok közötti belső összefüggések értelmezéssel történő alkotmánybírói feltárása román vonatkozásban nem történt meg.

Jóllehet az emberi méltóság alkotmányjogi szerepének értelmezése és értékelése még nem tett szert hagyományra sem a román alkotmányjogi szakirodalomban, sem az alkotmánybírói joggyakorlatban, ez nem

jelenti azt, hogy a fentebb említett összefüggés „objektíve” ne létezne.

5. Az emberi méltóság alkotmányelméleti értelmezése

■ Az emberi méltóság elvének alkotmányjogi jelentősége, haszna vagy éppen haszontalansága kapcsán többféle elméleti és gyakorlati megközelítést ismerünk.

Az egyik felfogás szerint tartalmi bizonytalansága miatt az emberi méltóság fogalmának beillesztése a jogi normák rendszerébe kockázatosnak vagy éppen veszélyesnek bizonyulhat. Azért van így, mert általános (talán túlzottan is általános) jellegénél fogva minden megnevezett vagy meg nem nevezett emberi jog, alkotmányos alapjog levezethető belőle.

Ez akkor jelenthet reális veszélyt a jogalkalmazásban, amikor az emberi méltóságra hivatkozva az értelmezés megváltoztatja a normaalkotó eredeti szándékát. Előnyt jelenthet viszont akkor, ha a rá való hivatkozással a jogalkalmazó (leginkább az alkotmánybíró) jogosultságokat alapozhat meg, korrigálhatja a norma (alkotmányos előírás) esetleges pontatlanságát.

A fentivel radikálisan szemben álló felfogás szerint az emberi méltóság olyan *a priori* jogelv, amelynek érvényessége akkor is fennáll, ha nem szerepel tételesen valamely jogi norma szövegében. Vagyis e felfogás értelmében nincs jelentősége annak, hogy az Alkotmányban milyen nyelvi szerkezetben (például általános politikai kinyilatkoztatás) vagy jogalkotás-technikai formában (a preambulumban vagy a normatív részben) jelenik meg, netán meg sem jelenik – mindenképpen az alapjogok elvi alapjának kell tekinteni. Ez kifejezetten természetjogi felfogás, mivel az áll mögötte, hogy bizonyos elvek szükségképpen léteznek, a törvényhozó kinyilvánított akaratától függetlenül is, mert a normák és maga az egész jogrendszer csak így működhet koherensen, hézagmentes logikai összefüggéseket teremtve.

Van azután egy harmadik, „normativista” szemlélet, amely azt vallja, hogy miután az alkotmány normativitása egységes, ennek alapján az alaptörvény minden egyes mondatának objektív jelentése van, ami azt jelenti,

hogy csak az számít normának, amit a szöveg egyértelműen, objektív módon tartalmaz.

Az említett felfogások, jogelméleti doktrínák különbsége tükrözi a természetjogi és a pozitivistá jogszemlélet közötti, máig fel nem oldott ellentétet és vitát.¹⁹

Kétségtelen, hogy mivel elsősorban eszmetörténeti és filozófiai beágyazottságú, a jog számára, amely mindig a konkrét, adott élethelyzetben megjelenő embert állítja középpontjába, a nagymértékben elvont és általános emberi méltóság meglehetősen nehezen kezelhető és értelmezhető.

Saját álláspontom szerint az a helyes viszonyulás az emberi méltóság alkotmányjogi fogalmához, ha a törvényhozó a pusztán formális, helyenként meggyőződés nélküli kinyilatkoztatásnál konzisztensebb tartalmat ad neki oly módon, hogy elvi alapjává teszi az emberi jogok (fejleszhető) rendszerének és a hatalom gyakorlásának, s ezáltal ez utóbbi végső korlátjává is emeli. Másrészt arra is szükség van, hogy a jogalkalmazó – különösen az alkotmányosságot ellenőrző alkotmánybíróság (akár előzetes, akár utólagos normakontroll keretében) jogfejlesztő módon biztosítsa az emberi méltóságra (is) alapozva az emberi jogok érvényesülését.

Az emberi méltóság jogi tartalma elsősorban a jogértelmezés során bontható ki, és kevésbé a normaalkotás folyamatában. De megítélésem szerint az is rendkívül fontos, hogy mind a jogalkotás, mind a bírói jogalkalmazás során érvényesüljön az a természetjogi viszonyulás, mely az embert, az emberi személyiség szabad fejlődését, jogai érvényesülését és a hatalom korlátozását állítja a jogrendszer középpontjába.

E megközelítéseken túl az alkotmányban a szabadság és egyenlőség, valamint a belőlük származtatott alapjogok, különösen a személyiségi jogok elvi alapja az emberi méltóság. A szabadság és az egyenlőség alkotmányos princípiumai és alapjogi tételezései kizárólag az emberi méltóságon keresztül valósíthatók meg, akár jelen van ez a normaszövegben, akár nincs.

A szabadság és az egyenlőség tehát azok az alkotmányos alapértékek, melyek forrásai számtalan konkrét alapjognak, ők maguk azonban más-más módon és következmé-

nyekkel, de az emberi méltóságból eredeztethetők.

Van olyan értelmezés, mely szerint a szabadság (különösen az egyéni önrendelkezés formájában), valamint az egyenlőség (különösen az egyenlő méltósághoz való jog formájában) az emberi méltóság két alapvető funkciója. Az egyenlőség a tulajdonságok nélküli ember, az emberi nem méltóságát jelöli, míg a szabadság az autonóm egyén a szabad akaratral és cselekvési képességgel rendelkező egyén egyedi méltósága.

Az emberi méltóság tartalma mindenkéltől az élethez, az emberi élethez kötődik. A méltóság az emberi élet sajátja. Ennek alapján beszélünk nemcsak az egyének, a természetes személyek egyenjogúságáról, a jogegyenlőség általános jogelvről, hanem ezt mintegy tovább árnyalva az egyenlő méltóság elvről.

Sólyom László véleménye szerint: „Nincs az életre méltóbb és méltatlanabb. [...] Az emberi méltóságban mindenki osztozik, aki ember, függetlenül attól, hogy mennyit valósított meg emberi lehetőségeiből és miért annyit.”²⁰

A méltóság tehát az élethez kötődik, bár fogalmilag, világnézetiileg vagy akár a jogi relevancia szempontjából is lehet jelentősége annak, hogy az emberi léttel igazoljuk a méltóságot, avagy a méltósággal igazoljuk az élethez, az emberi élethez való jogot. A jog alkalmazójának (a bírónak) a kettőt oszthatatlan egységben kell szemlélnie, de nem zárható ki akár azon felfogások lehetősége sem, melyek – a fogalom kiterjesztésével – az élet, a létezés, az élővilág méltóságáról beszélnek. Ezzel kapcsolatban alakult ki a jogi szakirodalomban az „oszthatatlansági doktrína” (és annak kritikája), mely szerint az emberi élet és a méltóság, valamint a hozzájuk kapcsolódó jogok elválaszthatatlan egységet alkotnak.²¹

Ez a tétel abból indul ki, hogy az embert azért illeti meg a méltóság, mert él, mert ember, tehát az emberi méltóság az emberi léttel együtt járó minőség. Az oszthatatlansági elv azt az értelmezést támasztja alá, amely az emberi méltósághoz való jogot együtt kezeli az emberi élethez való joggal, mely egyben az egyenlő méltóság elvének is alapja:

az emberi méltóságban mindenki osztozik, aki ember. Más szóval az ember méltósága nem függ tudati, szellemi, intellektuális vagy erkölcsi állapotától, hiszen az étellel eleve adva van.

Az emberi méltóság és a méltósághoz való jog tagadhatatlanul többértű. Az oszthatatlansági doktrína szerint – például Solyom László megfogalmazásában – az ételhez és a méltósághoz való jog elvehető, még hozzá visszafordíthatatlanul, mert ilyen esetben minden más jog is megszűnik. Eszerint nem lehet az emberi méltóságot időlegesen és részlegesen elvenni, hanem csak teljesen és végérvényesen.²² Ezzel szemben Kis János úgy véli, hogy az emberi méltóság nem vagy-vagy kategória, hiszen a méltóság sérelmének – degradálásának – különféle fokozatai lehetnek.²³

Osztom ez utóbbi, árnyaltabb megfogalmazást, mert magam is azt tartom, hogy jól lehet az emberi méltóság valóban az emberi élethez kötődik, a jogi védelem szempontjából olyan alapjogokon keresztül valósul meg, amelyek egyrészt kapcsolódnak a tárgy értelmezett élethelyzetekhez, viszonyokhoz és életminőséghez, másrészt, miután az alapjogok megsértése érinti a méltósághoz való általános jogot is, ekként bírói mérlegelés alá esik, vagyis a méltósághoz való jog megsértését számos esetben differenciáltan kell kezelni.

Szólnunk kell végül a világnézetileg elkötelezett keresztény felfogásról, mely szerint az ember az egyetlen lény, melyet Isten saját képmására teremtett, és halhatatlan lelke van.²⁴ Egy pápai enciklika ezt így fejezi ki: „Az ember élete Istentől jön, az Ő ajándéka, az Ő képmása és látnyoma, az Ő eleven lelkében való részesedés.”²⁵ E gondolat szerint az ember teremtettsége és lelkének halhatatlansága folytán az életet, az élethez való jogot ez az eleve létező, elrendelt méltóság alapozza meg.

Élet és méltóság oszthatatlanságán túl a fogalom jogi értelmezése érinti az élet kezdetének kérdését is, hiszen a magzat védelmének jogi alapja a születés előtti embrionális élet méltósága. Másrészt az emberi méltóság az egyén fizikai megszűnése, halála után is tovább él a kegyeleti jogok formá-

jában, amelyek az elhunyt emlékének kijáró tisztelettel kapcsolatosak, de összefüggenek az élők (hozzátartozók) méltóságával is.

Azt is mondhatnánk, hogy az emberi méltóság olyan elpusztíthatatlan emberi lényeg, mely megsértése esetén is tovább él.²⁶ A fogalom e metafizikai értelmezéséből természetesen nem következik, hogy akár etikai elvként, erkölcsi alapjogként ne sérülhetne, hogy a méltóság elvén alapuló jogokat ne lehetne rendre megsérteni, következésképpen, hogy ne szorulna jogi védelemre.

Ha igaz is, hogy mint jog az élethez kötődő emberi méltóság korlátozhatatlan, a rá alapozott egyéb jogok viszont korlátozhatók, akár teljes egészében elvehető, majd ismét visszaszerezhető (elismertethető). Az elvonás/korlátozás végső határa éppen az emberi élethez és az emberi méltósághoz való jog, és e végső határig nem kell, nem is szabad eljutni. Következésképpen minden konkrét emberi jog – különösen a személyiség szabad fejlődését biztosító alapjogok – alkotmányos vagy alkotmányos kereteken kívüli korlátozásának elvi határa éppen az emberi méltóság, az egyenlő emberi méltósághoz való jog.²⁷

6. Az emberi méltósághoz való jog jogelméleti értelmezése

■ Az emberi méltósághoz való jognak két alapfunkciója van: egyrészt az önrendelkezés bizonyos szférájának biztosítása, másrészt a jogegyenlőség elvi megalapozása (Solyom László). Ami az első funkciót illeti, tetten érhető benne az a (neo)kantianus szemlélet, mely szerint az emberi méltósághoz való jog a személyiségi jogokhoz kötődik, vagyis azokhoz, melyek az egyén autonómiáját hivatottak védeni. E vonatkozásban a konkrét tulajdonságokkal (önazonosság, becsület, önérzet, hírnév stb.) és személyiségi jogokkal rendelkező ember méltóságáról van szó.²⁸

A jogegyenlőségi funkció úgy tekinti az embert, mint aki egyénként része az emberiség közösségének, az emberi nemnek, és e mivoltában kell méltóságának érvényesülnie, konkrét tulajdonságaitól függetlenül. A méltóság ebben az értelemben nem érény, hiszen minden ember méltóságát erkölcsi,

szellemi, intellektuális állapotától függetlenül védeni kell, illetve e minőségektől függetlenül is létezik és érvényesülnie kell.²⁹ A magatehetetlen, öntudatlan, kómában lévő ember vagy a súlyos bűncselekményért elítélt személy és az erkölcsileg kifogástalan kiválóság emberi méltósághoz való joga egyenlő. Mégpedig azon oknál fogva (is), hogy amennyiben a kiszolgáltatott ember sérül méltóságában, valójában az egész emberi közösség méltósága sérül.

Az emberi méltóság fogalmának jelentésrétegeit tehát valójában akkor értjük meg, ha megvizsgáljuk az ellene felmerülő sérelmeket, ha azt kérdezzük: hogyan sérülhet? Ennek kapcsán a fogalom két jelentéséről beszélhetünk:

a) A konkrét, individuális méltóság akkor sérül, ha valamely egyénnel szemben olyasmit követnek el, amit ő maga vagy más súlyos megaláztatásnak érez. Az ember méltóságának a tiszteletben tartása azt jelenti, hogy tekintettel vagyunk a jogok bizonyos minimumára, amely az embert mindenféle teljesítménytől, érdemtől és minőségtől függetlenül megilleti, és amelyet azok számára is biztosítani kell, akik ezeket a jogokat mások esetében figyelmen kívül hagyják. Ennek alapján az egyénnek joga van:

- a biológiailag szükséges létfenntartási eszközökre,
- az erős és folyamatos fájdalomtól való mentességre,
- a minimális szabadságra,
- a minimális önbecsülésre.

Ezt a négy összetevőt úgy is felfoghatjuk mint az alapvető jogok és a hozzájuk kapcsolható javak minimális készletét, amelytől az emberi méltóság tiszteletben tartásának elve alapján senkit sem szabadna megfosztani. Határt szab az embertelen cselekedeteknek (kínzás, rabszolgatartás, halálbüntetés) és egyúttal az inhumánus mulasztásoknak (hagyni, hogy valaki éhen haljon).

b) Az absztrakt emberi méltóság az emberi nemre vonatkozik, és akkor sérül, ha az emberi nem/faj identitását fenyegeti veszély, és a normatív emberkép által vázolt határok megsértése történik. Ha például az ember-állat hibridek létrehozását az emberi méltóságra hivatkozva utasítjuk el, akkor ál-

talában nem a hibrid létrehozásával keletkezett egyed individuális méltóságának esetleges sérülésére gondolunk, hanem magának a nemnek a tisztaságára vagy identitására, a természeti rendet érintő sérülésre. Az emberiségről van tehát szó *in abstracto*, az emberről alkotott bizonyos képről.³⁰

A konkrét, individuális méltóság sérelme gyakran magában hordozza az absztrakt méltóság megsértését is. A megalázás bármilyen formája, a jogilag is értelmezhető és szabályozott jogsértő magatartás következtében (kínzás, kiszolgáltatott személyekkel szembeni rossz vagy embertelen bánásmód, emberkereskedelem, rabszolgatartás, halálbüntetés), noha azonosítható módon irányul konkrét egyén vagy egyének ellen, a nem érintett, kivülről személyek méltósága is sérül absztrakt, általános emberi méltóságként. Ilyen eset az is, amikor magatehetetlen, öntudatlan személy méltósága sérül, akár külső beavatkozás vagy mulasztás folytán, akár az érintett személy állapotából adódóan, még akkor is, ha ő maga fel sem fogja ezt, vagy nem tudatosul benne. Ebben az esetben a gondoskodás az a követendő emberi magatartás, mely az emberi méltóság állapotát helyreállítja.³¹

Van már olyan alkotmánybíróági gyakorlat (gondolok különösen a német és a magyar joggyakorlatra), amelynek során konkrét jogsértő esetekből kiindulva és azok tanulságait összegezve az emberi méltóság értelmére vonatkozóan bizonyos komparatív és nem komparatív követelményeket vezettek le. A komparatív követelmények azt fejezik ki, hogy az emberek között nem szabad indokolatlan különbséget tenni; a nem komparatív követelmények arra vonatkoznak, hogy bizonyos bánásmód attól függetlenül megilleti az embert, hogy másokkal hogyan bánnak. Vagyis az elsők a hátrányos megkülönböztetés (diszkrimináció) tilalmát fogalmazzák meg, az utóbbiak a személyiség jogi védelmét és az egyén magánszférájának sérthetetlenségét biztosítják, de ide sorolható a szociális jogok minimumát jelentő, az emberhez méltó megélhetéshez való jog is.³²

Az emberi méltósághoz való jogból tehát a követelmények biztosítása érdekében különféle részjogosítványok vezethetők le.

Végezetül, ezzel összefüggésben beszélhetünk a sérthetetlen emberi méltóság szubjektív oldaláról, vagyis a méltóság társadalmi megítéléséről, mely jelentősen befolyásolja az igazságszolgáltatás mérlegelését, értékelését. Mi az, ami a méltóság megsértésének minősül, és mi az, ami nem? A válasz természetesen kiterjed a jogilag szabályozott társadalmi viszonyok széles körére, de a kérdésnek nyilvánvalóan van kulturális, történelmi meghatározottsága is.³³

Másrészt az emberi méltóság sérthetlenségének van egy objektív oldala is; ez nem más, mint az állam kötelezettsége, hogy olyan jogi környezetet teremtsen, amely ténylegesen és hatékonyan garantálja az emberi méltóság védelmét. Az esetek egy részében ez tartózkodást, passzív magatartást tesz szükségessé az állam részéről (például a magánélet vagy a levéltitok sérthetlensége), más esetekben tevőleges állami fellépést (ilyen a megélhetéshez, az egészség környezethez való jog, stb.).

Következésképpen, ha maga a méltóság fogalma jogszabályban nem is határozható meg, ha a méltósághoz való jog normatív tartalma mégoly bizonytalan is, lehetséges és szükséges olyan jogszabályi környezet kialakítása, olyan következetes bírói, alkotmánybírói jogértelmezés, amely az alapjog-védelmet és ezen belül is a személyiségi jogok védelmezését az emberi méltóságra alapozza.

Összegzés helyett

■ Kétségtelen, hogy jelen tanulmány alapvetően nem tisztázó és nem problémamegoldó jellegű. Szerzteágazó módon kérdéseket vet föl (és igazából válaszokat nem ad) egy rendkívül tág, összetett (multidiszciplináris) fogalom vonatkozásában, amilyen az emberi méltóság.

Meggyőződésem, hogy olyan – jelenleg éppen gazdasági és morális válságba került – jóléti/fogyasztói társadalomban élünk, amely minden technikai fejlettsége mellett a szellemi és lelki leépülés jeleit mutatja, s amelyben igencsak szükséges foglalkoznunk az emberi méltóság kérdésével. Már csak azért is, mert a jogtudománnyal, a jogi szabályozással, a jogalkalmazással, a jogértelmezéssel, az emberi jogvédelemmel való

összefüggése, amint e dolgozathól is kiderült, igencsak összetett, fogalmilag bizonytalan és további kidolgozásra vár.

Elismerik-e ma az emberi méltóságot mint alapvető értéket, mint morális abszolútumot? A válasz minden bizonnyal: igen, azzal a kiegészítéssel, hogy ez valójában csak a kinyilatkoztatások szintjén igaz.

Szabályozza-e az emberi méltóságot a nemzeti és a nemzetközi jog? A válasz bizonytalan, mondhatni esete válogatja. Alaposabb elemzéssel arra a következtetésre jutunk, hogy a szabályok legjobb esetben is csak hivatkoznak az emberi méltóságra, anélkül hogy értelmeznék és valamilyen normatív konzisztenciát biztosítanának számára.

Végül pedig: érvényesül-e az emberi méltóság tiszteletben tartása, védve vagyunk-e a jog eszközeivel az emberi méltóságunkban ért esetleges sérelmek ellen? A válasz még alaposabb elemzés hiányában is az, hogy nem vagy csak alig. Egyéni és globális életünkben a megalázás és megaláztatás gyakorlata olyan széles skálán mozog és olyan változatos formában jelenik meg (az éhezéstől a háborúig, a személyes adatvédelem tényleges hiányától a kiszolgáltatottság megannyi megnyilvánulásáig, a hivatal pakázásaitól a hatalommal való visszaélésig), hogy be kell látnunk: önmagában véve a jog képtelen egyedül a szabályozás szintjén ezeket orvosolni.

Az emberi méltóság és a jog viszonyában a legnagyobb gyakorlati lépést a személyiségi jogok alkotmányos megjelenése jelentette, de ezek sérülnek is meg a legkönnyebben, s ezek érvényesítése és jogorvoslata valósul meg a legnehezebben. Ennek egyik oka pedig éppen az emberi méltóság jogi tartalmának bizonytalansága.

Következésképpen érdemes és szükséges is a kérdéssel szélesebb körben is foglalkozni a tisztább, egyértelműbb szabályozás, az emberközpontúbb jogalkalmazás és jogértelmezés érdekében.

Az emberi méltóság morális elve olyan jelzőoszlop, világítótorony lehetne a jog és főként a jogalkalmazás számára, amely ha netán magában véve nem is látszik hasznosnak, annál hasznosabb viszont annak számára, aki tájékozódási pontot, helyzetmeg-

határozó fényforrást keres. Erre pedig szükségünk van valamennyiünknek, beleértve a sokszor zavaros és bonyolult jogesetek útvesztőjében botorkáló bírákat is.

Mindennél fontosabb ugyanis, hogy a jogalkalmazók merjék időnként rábizni magukat és bizonyos jogszérmek orvoslását az emberi méltóság világitótornyára.

■ JEGYZETEK

1. Edgar Morin: Az ember belső megkettőzése. In: Dietmar Kamper – Christoph Wulf (szerk.): Antropológia az ember halála után. Jászóveg Műhely Kiadó, Bp., 1998. 15, 27.
2. Barcsi Tamás: Az ember méltósága. Attraktor, Máriabesenyő-Gödöllő. 2005. 8–10.
3. Gyórfi Tamás: A tulajdonságok nélküli ember elmélete. Az Alkotmánybíróság oszthatatlansági doktrínája és ami abból (nem) következik. In: Fundamentum, 1998/3. 24.
4. Uo.
5. Kis János: Az abortuszról. Érvék és ellenérvék. Cserépfalvi, Bp., 1992. 118.
6. Súlyom László: A személyiségi jogok elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1983.
7. Emberi jogok a nemzetközi jogban. Alapvető okmányok gyűjteménye. Emberi Jogok Magyar Központja, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Bp., 1994.
8. Uo. 11.
9. Uo. 35.
10. Uo. 35.
11. Uo. 41.
12. Uo. 66.
13. Uo. 87.
14. Uo. 125.
15. Bővebben lásd Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó, Bp., 2003, 260–261.
16. Az említett államok alkotmányszövegei megtalálhatók in Trócsányi László – Badó Attila (szerk.): Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 2005.
17. Románia Alkotmánya 30. cikkely (6.) bekezdés. In: Kelet-Európa új alkotmányai. JATE Állam- és Jogtudományi Tanszék, Szeged, 1997.
18. Tóth Gábor Attila: Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról. Osiris Kiadó, Bp., 2009. 193.
19. Bővebben lásd Takács Albert: Az emberi méltóság elve a filozófiában és az alkotmányjogban. In: Emberi méltóság korlátok nélkül. A gyermekek, a hajléktalanok és a gyülekezők jogai. Az Országgyűlés Hivatala, Bp., 2009. 21–24.
20. Súlyom László alkotmánybíró különvéleménye a halálbüntetés és az abortusz kérdéseiben hozott 1990/23. és 1991/64. sz. alkotmánybíróági határozatokban.
21. A témáról bővebben lásd Gyórfi Tamás: i. m., Kis János: i. m., továbbá Tóth Gábor Attila: Egy nehéz eset: a könnyű halál. In: Beszélő, 1996. Augusztus–szeptember, a Magyar Alkotmánybíróság két határozata (1990/23. és 1991/64.), valamint Súlyom Lászlónak, a testület elnökének elvi megállapításai.
22. A Magyar Alkotmánybíróság 1990/23. határozata (1990. X. 31.)
23. Kis János: i. m. 118.
24. Peter Singer: Animals and the Value of Life. In: Regan, 1980. 226–228.
25. II. János Pál Evangelium Vitae kezdetű enciklikája. 1995. 03. 25. 39. pont
26. Ahogyan Kafka mondja: „az ember nem tudna élni, ha nem bízna állandóan abban, hogy van benne valami elpusztíthatatlan, miközben az elpusztíthatatlan lényeg és a bizalom is rejte maradnak számára.”
27. Bővebben lásd Trócsányi Sára: A kommunikáció jogi alapja. Osiris Kiadó, Bp., 2004. 72–75.
28. Az emberi méltóság önrendelkezési funkciója azt fejezi ki Súlyom László szerint, hogy „van egy abszolút határ, amelyen sem az állam, sem más emberek kényszerítő hatalma nem terjedhet túl, vagyis az egyéni autonómiának és önrendelésnek egy mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva az ember alany maradhat és nem válik eszközzé vagy tárggyá. Ez különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljes mértékben szabályozás alá vonhatók, nincs érinthetetlen lényegük.”
29. Ugyancsak Súlyom László megfogalmazásában: „A másik funkció az egyenlőség biztosítása. A minden ember egyenlő méltósága történelmi vívmánya az egyenlő jogképességet jelentette, azaz a formálisan egyenlő esélyt. Erre a jogra épülhetnek további jogok, de elvenni belőle nem lehet. Ez egyben azt is jelenti, hogy a méltóság oszthatatlan és redukálhatatlan, az emberi státusz minimális feltétele, amely egyetlen embertől sem vehető el.”
30. Barcsi Tamás: i. m. 112–113.
31. Paul Valadier és Eva Kittay „gondoskodásemélete” a méltóságot a gondoskodásból vezeti le. Önmagunkat tiszteljük, amikor a másik tiszta emberségét tiszteljük, akkor is, ha nem rendelkezik azon jellemzőkkel, melyeket a racionalisták az emberi lény megkülönböztető jegyeiként emlegetnek. A méltóság ebben a megközelítésben tehát nem a személyre jellemző rendkívüli tulajdonságokban, hanem egy kapcsolatban, vagy inkább gesztusban fejeződik ki: úgy viszonyulunk másokhoz, hogy annyiban tekintjük őket embernek, amennyiben magunkat is annak tartjuk, még akkor is, ha megjelenésük nem emberi, sőt embertelen. Ebben az együttérzésen alapuló erkölcsiségben a kölcsönösség abban nyilvánul meg, hogy felelősséget vállalunk közös emberségünkért, és azon alapul, hogy mindnyájunknak szüksége van a másakra a lét minden fokán. Lásd Barcsi Tamás: i. m. 107.
32. Barcsi Tamás: i. m. 184–185.

33. Érdemes itt megemlítenünk azt a jelenleg zajló vitát, amelynek tárgya: ha valaki egy munkahely betöltésére jelentkezik, milyen kérdéseket lehet neki feltenni – interjú vagy kérdőív formájában – anélkül, hogy sérülne a személyiségi jogai vagy éppen méltósága. Természetesen bármely szabályozás (már ha van), csakis differenciált lehet, hiszen bizonyos esetekben az egészségügyi állapotra, a szokásokra vonatkozó kérdések sérthetik a pályázót, annak méltóságához való jogát, más esetben pedig kifejezetten szükségesek és elkerülhetetlenek. Utóbbi esetben tehát ugyanaz a kérdés nem minősül a méltóság, a személyiségi jogok sérelmének?

■ IRODALOM

- Barcsi Tamás: Az ember méltósága. Attraktor Kiadó, Gödöllő, 2005.
- Buergenthal, Thomas: Nemzetközi emberi jogok. Helikon, Bp., 2001.
- Emberi méltóság korlátok nélkül. A gyermekek, a hajléktalanok és a gyülekezők jogai. (Tanulmánykötet) Megjelent az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 60. és a békés rendszerváltás 20. évfordulójára rendezett pályázat anyagának felhasználásával. Az Országgyűlés Hivatala, Bp., 2009.
- Gyórfi Tamás: A tulajdonságok nélküli ember elmélete. Fundamentum, 1998/3.
- Gyórfi Tamás: Az önrendelkezési jog értelmezésének alternatívái. In: Halmai Gábor (szerk.): A megtalált Alkotmány? A magyar alapjogi bíráskodás első kilenc éve. INDOK, Bp., 2000.
- Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Osiris Kiadó Bp., 2003.
- Halmai Gábor: A véleményzabadság határai. Atlantisz, Bp., 1994.
- Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája. Gondolat Kiadó, Bp., 1990.
- Kis János: Alkotmányos demokrácia. Három tanulmány. INDOK, Bp., 2000
- Morin, Edgar: Az ember belső megkettőzöttsége. In: Dietmar Kamper – Christoph Wulf (szerk.): Antropológia az ember halála után. József Műhely, Bp., 1998.
- Sajó András: Jogosultságok. MTA, Állam- és Jogtudományi Intézet, Bp., 1996.
- Sajó András – Seres Ágnes (szerk.): A halálbüntetésről. Medvetánc Füzetek, Bp., 1990.
- Sándor Judit: Újabb érvek a terhességmegszakítás alkotmányosságáról. Fundamentum, 1998/3.
- Sári János: Alapjogok. Alkotmánytan II Osiris Kiadó, Bp., 2000.
- Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1993.
- Sólyom László: Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon. Osiris Kiadó, Bp., 2001.
- Trócsányi Sára: A kommunikáció jogi alapjai. Osiris Kiadó, Bp., 2004.

RECIKLÁLT HAGYOMÁNY

A Romani Design márkáról

■ A magyarországi divatvilágban nemrég felbukkanó *Romani Design* márkanév piaci rést hivatott betölteni: a cigányok tradicionális viseletének egyes elemeit emeli divattá, az alkotók koncepciójának megfelelően annak formáit, sajátos motívumait adaptálja a modernitás feltételeihez – mondhatni, a régióra jellemző roma hagyományt (pontosabban inkább annak bizonyos részét) „reciklálja”.

Metaforikus márka

■ A márkanévhez tartozó, szertelenül színes, gyönyörű-nemes anyagokból létrehívott, izgalmas kollekciót a Romani Divat Stúdió munkacsoportja alkotta meg – élén egy agilis, közösségének elkötelezett üzletasszonnyal, Varga Erikával, kinek karriertörténete igazi sikersztóri: könyvelőként kezdte, majd egy évtizednyit ötvösként tevékeny-

kedett, ékszerészként lépett be a divat világába – és párhuzamosan a *Glinta* című roma gyereklap főszerkesztői tisztjét is betölti mind a mai napig. Ötvössége éveit alatt merült fel benne az ötlet, hogy a hagyományos cigány viseletelemeket divatkollekcióvá fogalmazza. Már 2007-től kezdve egy olyan roma divatház megteremtését célozta meg, amely saját csoportjának, a roma közösségnek igényeit kiszolgálva, deklaráltan roma hagyományon alapuló termékeket forgalmaz, mind ruhák, mind kiegészítők, ékszerek terén – ugyanakkor nyit a többségi társadalom felé, és kreációi a nem roma fogyasztói igényeket is kielégítik, a modern nagyvárosi társadalom feltételei között viselhetők.

A családinak indult vállalkozás – amely egy sikeresen megnyert pályázat után, a működés első évében az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával rajtolt – a